

Korekta językowa polskiej adaptacji *Kwestionariusza kodów moralnych (MFQ-PL)*

Leslie J. Kelley¹

Angelo State University, San Angelo, Texas, USA

<https://orcid.org/0000-0002-8450-6046>

Agnieszka Fanslau

Uniwersytet Gdański, Instytut Psychologii

<https://orcid.org/0000-0002-3081-3235>

Piotr Kałowski

Akademia Ekonomiczno-Humanistyczna w Warszawie

<https://orcid.org/0000-0001-9588-3923>

Streszczenie

Niniejszy artykuł ma na celu korektę szeregu językowych nieścisłości pomiędzy polskojęzyczną i anglojęzyczną wersją 30-itemowego *Kwestionariusza kodów moralnych (Moral Foundations Questionnaire, MFQ)* i przedstawienie zrewidowanego polskiego tłumaczenia kwestionariusza, które będzie lepiej przystosowane do badań międzykulturowych. Badacze, którzy nie znają języka polskiego i anglojęzycznej wersji MFQ, mogą nie być świadomi różnic między tymi dwoma wersjami językowymi. Różnice te są z kolei istotne, ponieważ MFQ stosuje się do porównywania fundamentów moralnych pomiędzy różnymi kulturami. Precyzja tłumaczenia jest kluczowa w badaniach międzykulturowych, gdyż rozbieżności w znaczeniu mogą prowadzić do wyciągania błędnych wniosków na temat różnic międzykulturowych. W artykule prezentujemy zrewidowaną wersję polskiego tłumaczenia 30-itemowego MFQ. Uważamy, że trafniej oddaje formę i treść anglojęzycznych itemów. Nasze tłumaczenie potencjalnie przyczyni się do bardziej spójnych porównań fundamentów moralnych pomiędzy polskojęzycznymi i innymi próbami.

Słowa kluczowe: *Moral Foundations Questionnaire, Kwestionariusz kodów moralnych*, tłumaczenie, język polski, język angielski, wartości, badania międzykulturowe

¹ Adres do korespondencji: Lkelley3@angelo.edu.

Jarmakowski-Kostrzanowski i Jarmakowska-Kostrzanowska (2016) istotnie przyczynili się do rozwoju badań nad psychologią moralności dzięki przetłumaczeniu kwestionariusza *Moral Foundations Questionnaire* na język polski (MFQ-PL²). Ich tłumaczenie jest dostępne na stronie <https://moralfoundations.org/questionnaires/>. Jarmakowski-Kostrzanowski i Jarmakowska-Kostrzanowska (2016) opisują szereg zmian, które wprowadzili do treści przetłumaczonych itemów, motywując je różnicami kulturowymi. Niektóre z nich wydają się jednak zbędne, np. zmiana nazwy kwestionariusza na *Kwestionariusz kodów moralnych* zamiast zachowania ekwiwalentu oryginalnego anglojęzycznego terminu „fundamenty moralne”. Uważamy, że nazwa *Kwestionariusz fundamentów moralnych* bliżej oddaje założenie, że skale kwestionariusza mierzą podstawowe, tj. fundamentalne, komponenty moralności. Inne ze zmian wydają się istotniejsze i dlatego niektóre itemy MFQ-PL nie są w pełni ekwiwalentne wobec ich anglojęzycznych odpowiedników. Różnice w tłumaczeniu zasługują na uwagę środowiska badawczego i szerszego odbiorcy, ponieważ wyniki na MFQ-PL były porównywane z wynikami z innych krajów pomimo faktu, iż niektóre itemy MFQ-PL nie są ekwiwalentne do oryginału pod kątem znaczenia. Tego typu porównania mogą powodować, że różnice językowe w wersjach kwestionariusza będą interpretowane jako rzeczywiste międzykulturowe różnice w fundamentach moralnych.

Jak piszą Jarmakowski-Kostrzanowski i Jarmakowska-Kostrzanowska (2016), teoria fundamentów moralnych wskazuje, że „niezależnie od kultury ludzki umysł jest ewolucyjnie przystosowany do szybkiego i łatwego przetwarzania zasad bazujących na pięciu fundamentach moralnych” (s. 491). Pomimo zwrócenia uwagi na uniwersalną naturę fundamentów moralnych autorzy uzasadniają zmiany językowe itemów MFQ stwierdzeniem, że będą bardziej zrozumiałe dla polskojęzycznych uczestników badań oraz bardziej odpowiednie względem społecznych i kulturowych realiów w Polsce. Dodatkowo autorzy piszą, iż „cztery [itemy] były zbyt niejednoznaczne dla osób badanych, cztery itemy korelowały niezgodnie z przewidywaniami teoretycznymi, a dwa miały zbyt niski ładunek czynnikowy” (s. 492). Tego typu problemy mogą powstać w przypadku każdego kwestionariusza, jednak zmiany wprowadzone w MFQ-PL na ich podstawie tworzą dalsze komplikacje. Modyfikacje autorów bazowały na wczesnej, „eksperymentalnej” wersji kwestionariusza, w ramach której analizę czynnikową przeprowadzono na próbie 224 uczestników. Ta eksperymentalna wersja MFQ-PL nie została udostępniona przez Jarmakowskiego-Kostrzanowskiego i Jarmakowską-Kostrzanowską (2016) w ich artykule. Z kolei musiała być zadowolająca na poziomie koncepcyjnym, szczególnie że – jak podają autorzy – pracowało nad

² W niniejszym artykule, skrót MFQ odnosi się do anglojęzycznej wersji kwestionariusza *Moral Foundations Questionnaire*. W większości przypadków wskazujemy w tekście konkretne wersje kwestionariusza, do których odnosimy się w danym miejscu, np. skróty MFQ-20 i MFQ-30 odpowiednio oznaczają 20-itemową i 30-itemową anglojęzyczną wersję MFQ. Z kolei skrót MFQ-PL odnosi się do polskojęzycznego tłumaczenia autorstwa Jarmakowskiego-Kostrzanowskiego i Jarmakowskiej-Kostrzanowskiej (2016). Wreszcie skrót MFQ-PL-R odnosi się do proponowanej przez nas w niniejszym artykule zrewidowanej polskojęzycznej wersji.

nią co najmniej troje specjalistów. Co jednak ważniejsze, wyniki analizy czynnikowej na próbie 224 uczestników nie są wystarczającym uzasadnieniem dla modyfikacji językowych 30-itemowego kwestionariusza w takim stopniu, że prowadzą one do zmiany znaczenia niektórych itemów (zob. wytyczne International Test Commission, 2017). Nie jest także oczywiste, w jaki sposób autorzy podjęli decyzję, które itemy były niejasne, ilu uczestników zgłosiło tę uwagę oraz których konkretnych itemów one dotyczyły. Co więcej, zmieniona przez Jarmakowskiego-Kostrzanowskiego i Jarmakowską-Kostrzanowską (2016) treść niektórych itemów wydaje się bardziej niejednoznaczna niż ich oryginalna treść (zob. niżej).

Należy zaznaczyć, iż Jarmakowski-Kostrzanowski i Jarmakowska-Kostrzanowska (2016) jasno wspominają, że ich polskie tłumaczenie nie stanowi bezpośredniego ekwiwalentu oryginału, jednak ta informacja nie jest szeroko dostępna, szczególnie dla badaczy, którzy nie mają dostępu do ich artykułu ze względu na barierę językową. W związku z tym mogą oni wykorzystywać to tłumaczenie, błędnie oczekując ekwiwalencji, tym bardziej że jest ono dostępne na stronie <https://moral-foundations.org/questionnaires/> bez odpowiedniego komentarza. Na przykład Cantarero i in. (2021) przeprowadzili badanie międzykulturowe, w ramach którego wykorzystali tłumaczenia kwestionariusza MFQ bez odniesienia do problemów z ekwiwalencją pomiędzy MFQ-PL i innymi wersjami językowymi. Niedawne badania nad polskojęzycznymi próbami również wydają się nie uwzględniać kwestii związanych z tłumaczeniem MFQ (Klimczak, 2019; Koszałkowska i Wróbel, 2019). Z kolei Iurino i Saucier (2020), wykorzystując skróconą wersję MFQ-20, przeprowadzili nowe tłumaczenie zamiast stworzyć skróconą, 20-itemową wersję kwestionariusza na podstawie 30 itemów pochodzących z MFQ-PL.

Kwestionariusz MFQ został pierwotnie stworzony do pomiaru wartości moralnych poprzez subiektywne oceny uczestników w odniesieniu do abstrakcyjnych koncepcji moralnych. Druga część kwestionariusza ocenia bardziej konkretne, ukontekstualizowane zachowania i decyzje (Graham i in., 2011). W związku z tym, jeżeli ogólność i specyficzność itemów nie jest ekwiwalentna pomiędzy wersjami językowymi kwestionariusza, nie ma pewności, że fundamenty moralne są mierzone w ten sam sposób. Na przykład Graham i in. (2011) piszą, że „Aby wypełnić skalę ocen moralnych [*judgments*], uczestnicy nie muszą bezpośrednio brać pod uwagę lub być świadomi podstaw swoich ocen. Muszą tylko zdecydować, czy popierają, czy odrzucają dane zachowanie lub sytuację” (s. 371). Zatem ze względu na różnice w tłumaczeniu uczestnicy wypełniający MFQ-PL mogą odnosić się do innych zachowań lub sytuacji, jak też do innego poziomu ogólności/specyficzności niż uczestnicy wypełniający oryginalny MFQ lub też inne wersje językowe kwestionariusza.

Fundament moralny troska/krzywda

Najbardziej niefortunna adaptacja treści MFQ-30 na język polski obejmuje item #28, który w oryginalnym języku angielskim brzmi: “It can never be right

to kill a human being”. Polskie tłumaczenie Jarmakowskiego-Kostrzanowskiego i Jarmakowskiej-Kostrzanowskiej (2016) to: „Zabicie drugiego człowieka jest – w zdecydowanej większości przypadków – czymś moralnie złym”. Angielski przysłówek *never* (nigdy) został zmieniony na „w większości przypadków”. Wydaje się, że ta zmiana może wpłynąć na odpowiedzi udzielane przez polskojęzycznych uczestników, ponieważ wydzwięk itemu ograniczono z „nigdy” do bardziej wieloznacznej frazy „w większości przypadków” – z tego powodu uczestnicy nie odnoszą się do stwierdzenia „Zabicie drugiego człowieka jest zawsze czymś moralnie złym”. Zmiana może spowodować zawyżone wyniki w przypadku osób, które uważają, iż zabicie drugiego człowieka jest dozwolone w niektórych sytuacjach, jak też zaniżone u tych, którzy wierzą, że zabójstwo nigdy nie jest dozwolone, przez co mogą nie zgadzać się z treścią tego itemu, ponieważ zakłada ona okoliczności, kiedy byłoby to dozwolone. W każdym wypadku jednak wprowadzona różnica językowa nie jest ekwiwalentna wobec anglojęzycznego oryginału i może wpłynąć na wyniki na skali fundamentu moralnego troski/krzywdy, do której ten item przynależy. Z kolei trafność tłumaczenia itemu jest szczególnie istotna, ponieważ reprezentuje on „normatywny ideał” (*normative ideal*) troski/krzywdy (Graham i in., 2009, s. 103).

Fundament moralny lojalność/zdrada

Tłumaczenia innych itemów troski/krzywdy są mniej problematyczne, chociaż różnice w niektórych itemach należących do innych skal mogą również potencjalnie prowadzić do istotnych różnic w wynikach. Wydaje się to szczególnie prawdopodobne w przypadku itemów #14 i #30 w anglojęzycznym MFQ-30, które przynależą do skali fundamentu moralnego lojalności/zdrady. Item #14 w oryginale brzmi: „Whether or not someone showed a lack of loyalty”. Polskie tłumaczenie Jarmakowskiego-Kostrzanowskiego i Jarmakowskiej-Kostrzanowskiej (2016) obejmuje dodanie zwrotu „wobec swojej grupy”: „Czy ktoś okazał brak szacunku wobec swojej grupy”. Zmienia to znaczenie itemu z lojalności ogólnie na lojalność wobec specyficznej grupy. Można spodziewać się, że ta zmiana wpłynie na otrzymane wyniki. Teoria fundamentów moralnych przewiduje bowiem, że mechanizmy ewolucji ukształtowały w ludziach tendencję wobec faworyzowania grup, z którymi są blisko powiązani (Haidt, 2012). Oryginalna anglojęzyczna wersja itemu #30 brzmi: „It is more important to be a team player than to express oneself”. Wykorzystuje ona nieformalny idiom *to be a team player*, podczas gdy polskie tłumaczenie ma bardziej formalny wydzwięk: „Solidarność ze swoją grupą jest ważniejsza niż wierność własnym poglądom”. Poza różnicami językowymi termin „solidarność” jest nasycony znaczeniem w polskim kontekście historycznym, którego angielskie *solidarity* nie ma. Może to potencjalnie zwiększyć wariancję w wynikach pomiędzy różnymi polskojęzycznymi grupami wiekowymi. Nie jest jasne, w jaki sposób odpowiedzi na ten item mogą wpłynąć na wyniki na skali lojalności/zdrady w MFQ-PL, jednak biorąc pod uwagę fakt, że w języku polskim funkcjonuje ekwiwalentny idiom („być graczem zespołowym/ grać w zespole”), jego usunięcie nie

wydaje się konieczne. Dodatkowo anglojęzyczny termin *to express oneself* nie precyzuje, co konkretnie ulega wyrazowi (tj. od autoekspresji poprzez zachowanie i wygląd zewnętrzny do wyrażania swoich myśli i przekonań), podczas gdy polski zwrot „wierność własnym poglądom” wykorzystany w MFQ-PL wskazuje bezpośrednio na ideologiczne poglądy. Ta zmiana również może wpłynąć na otrzymywane wyniki, ponieważ wydaje się istotnie zmieniać to, do czego odnosi się item.

Fundament moralny autorytet/kwestionowanie władzy

Podobna sytuacja występuje w kontekście fundamentu moralnego autorytetu/kwestionowania władzy, w którym w MFQ-PL nastąpiła zmiana kilku itemów. Oryginalny anglojęzyczny item #15 to: „Whether or not an action caused chaos or disorder”, a polskie tłumaczenie: „Czy czyjeś działania burzą ustalony porządek życia społecznego”. Tutaj ponownie bardziej abstrakcyjny anglojęzyczny oryginał został zmieniony w języku polskim, aby odnosić się konkretniej do „ustalonego porządku życia społecznego” oraz do bardziej skrajnego języka opisującego jego „burzenie”. Można oczekiwać, że wyniki dotyczące tego itemu będą wyższe w MFQ-PL ze względu na opisane różnice. Oryginalny anglojęzyczny item #20 brzmi: „Respect for authority is something all children need to learn”, podczas gdy polskie tłumaczenie jest następujące: „Szacunek dla władzy i autorytetów jest czymś, czego powinny nauczyć się wszystkie dzieci”, co podkreśla „władzę i autorytet” zamiast tylko „władzy”. Nie jest jasne, jak ta zmiana może wpływać na wyniki w MFQ-PL, jednak może potencjalnie prowadzić do większych różnic pomiędzy osobami mającymi odmienne poglądy na tematy związane z nadużywaniem władzy. Bez względu na potencjalne różnice w odpowiedziach do rzeczownika „autorytet” został tutaj dodany rzeczownik „władza” i dlatego znaczenie tych itemów nie jest ekwiwalentne.

Dwa inne itemy należące do skali autorytetu/kwestionowania władzy również uległy niewielkim zmianom, które mogą wpływać na wyniki. Oryginalny anglojęzyczny item #10 brzmi: „Whether or not someone conformed to the traditions of society”, a polskojęzyczne tłumaczenie w MFQ-PL: „Czy ktoś postępował zgodnie z tradycją”. Usuwa ono konkretne odniesienie do tradycji społecznych i czyni ten item bardziej wieloznacznym. Ta zmiana wydaje się niewielka, jednak może prowadzić do brania pod uwagę także innych rodzajów tradycji, np. rodzinnych lub religijnych. Bardziej prawdopodobne jest to, że zmiany w wynikach będą powodowane przez item #26, który w anglojęzycznym oryginale brzmi: „Men and women each have different roles to play in society”. W MFQ-PL tłumaczony jest jako: „Role kobiet i mężczyzn w społeczeństwie są i powinny być różne”. Dodając zwrot „i powinny być” do tego itemu, Jarmakowski-Kostrzanowski i Jarmakowska-Kostrzanowska (2016) znacznie zwiększyli siłę wydzwięku kulturowo zmiennej oceny moralnej na temat ról mężczyzn i kobiet, co sprawia, że itemy te nie są ekwiwalentne między wersjami językowymi. Na przykład uczestnicy mogą uważać, że kobiety i mężczyźni pełnią inne role społeczne bez jednoczesnego przekonania, że taki stan rzeczy powinien trwać dalej. Wydaje się

zasadne oczekiwanie, że ci właśnie uczestnicy byłiby bardziej skłonni zgodzić się z anglojęzyczną niż polskojęzyczną wersją tego itemu. Bez względu na to pomiędzy wersjami itemu pojawia się istotna rozbieżność w znaczeniu.

Fundament moralny sprawiedliwości/oszustwa

Trzy itemy należące do skali fundamentu moralnego sprawiedliwości/oszustwa także wydają się zmienione w niedostatecznie uzasadniony lub niepotrzebny sposób. Oryginalny anglojęzyczny item #24 to: „Justice is the most important requirement for a society”, podczas gdy jego polskie tłumaczenie w MFQ-PL brzmi: „Sprawiedliwe traktowanie obywateli jest podstawą dobrego społeczeństwa”, co wskazuje konkretnie na sprawiedliwe traktowanie obywateli (zapewne przez państwo/rząd) zamiast na sprawiedliwość czy równość jako abstrakcyjną wartość. Większe kontrowersje wzbudza item #29, którego anglojęzyczny oryginał brzmi: „I think it's morally wrong that rich children inherit a lot of money while poor children inherit nothing”, co zostało przetłumaczone na język polski jako: „Uważam, że jest to moralnie złe, że dzieci bogatych mają znacząco lepszy start w życiu niż dzieci biednych ludzi”. Stwierdzenie o odziedziczeniu w spadku dużej ilości pieniędzy (*inherit a lot of money*) zostało zmienione na „znacząco lepszy start w życiu”, co może wskazywać na ogólnie lepsze warunki w dzieciństwie zamiast na spadek, który zwykle otrzymuje się w dorosłości. Co więcej, anglojęzyczny item odnosi się bezpośrednio do pieniędzy, a to nie zostało oddane w polskojęzycznym itemie i dlatego uczestnicy mogą brać pod uwagę lepsze warunki społeczne lub życiowe zamiast konkretnie pieniędzy, chociaż te czynniki często współwystępują. Bez względu na to odpowiedzi na ten item w anglojęzycznym MFQ i polskojęzycznym MFQ-PL nie będą odnosiły się do tego samego zdarzenia. Ostatnia zmiana w zakresie sprawiedliwości/oszustwa dotyczy itemu #2. Anglojęzyczny oryginał brzmi: „Whether or not some people were treated differently than others”, podczas gdy MFQ-PL zmienia „niektórzy ludzie” (*some people*) na „ktoś” („Czy ktoś był traktowany inaczej niż inni”), co wydaje się niewielką modyfikacją. Jednak – podobnie jak w przypadku innych zmian – nie jest jasne, w jaki sposób może ona wpłynąć na otrzymywane wyniki.

Dodatkowe modyfikacje

Brak ekwiwalencji pomiędzy anglojęzyczną i polskojęzyczną wersją MFQ-30 jest potęgowany przez szereg innych wprowadzonych zmian. Autorzy MFQ-PL usunęli dwa itemy sprawdzające uwagę uczestników (#6 i #22), które są obecne w anglojęzycznej wersji. Powód ich usunięcia jest niejasny, ponieważ autorzy podają jedynie, że zrobili to w trakcie procesu adaptacji. Wydaje się jednak, iż funkcja itemów została źle zinterpretowana, gdyż nietrafnie nazwano je „pozycjami buforowymi”. W innych wersjach MFQ powyższe itemy służą identyfikowaniu

uczestników, którzy udzielają odpowiedzi losowo bądź bez zwracania na nie uwagi. Usunięcie tych itemów z MFQ-PL potencjalnie prowadzi do zachowywania danych, które byłyby uznane za nierzetelne w przypadku anglojęzycznej lub innych wersji MFQ. Jarmakowski-Kostrzanowski i Jarmakowska-Kostrzanowska (2016) podają, że dane pochodzące od trzech uczestników zostały odrzucone ze względu na niekompletność. Możliwe jest, iż zachowanie itemów sprawdzających uwagę przyczyniłoby się do większej liczby odrzuceń danych.

Dodatkowe zmiany wprowadzone w MFQ-PL obejmują instrukcje dla uczestników, poszerzone o stwierdzenie „biorą pod uwagę różne kryteria”. Jarmakowski-Kostrzanowski i Jarmakowska-Kostrzanowska (2016) także wykorzystują jeden z itemów jako przykład w instrukcjach, czego nie ma w anglojęzycznym oryginale. W tym przykładzie item #10 dotyczący wagi tradycji („Czy ktoś postępował zgodnie z tradycją”) został umieszczony w kontekście dłuższego pytania („Przy ocenie czyjegós zachowania jako dobre lub złe jak ważny jest dla Pani/Pana fakt, że **któs postępował zgodnie z tradycją?**”). Pytanie to jest opatrzone również oddzielnymi instrukcjami tłumaczącymi skalę odpowiedzi, wskazującą na poszczególne wartości moralne jako istotne lub nieistotne. Ponownie ten element jest nieobecny w anglojęzycznym MFQ. Dodatkowo polskojęzyczna skala w pierwszej części kwestionariusza (istotność) nie zawiera etykiet dla najniższego (0) i najwyższego (5) punktu skali, które są obecne w anglojęzycznym MFQ jako kolejno „This consideration has nothing to do with my judgments of right and wrong” („Ta kwestia nie ma nic wspólnego z moimi ocenami dobrego i złego”) oraz „This is one of the most important factors when I judge right and wrong” („To jeden z najważniejszych czynników w moich ocenach dobrego i złego”).

Procedura rewizji MFQ-PL

Niniejszy artykuł nie jest próbą stworzenia kompletnie nowego tłumaczenia MFQ-30. Zamiast tego pragniemy zasugerować szereg rewizji w MFQ-PL, aby uczynić go bardziej językowo ekwiwalentnym wobec jego anglojęzycznej wersji. Jeden z głównych poruszanych przez nas problemów dotyczy porównań międzykulturowych, które są utrudnione z powodu adaptacji językowych mogących prowadzić do różnic w odpowiedziach. Istnieje bowiem prawdopodobieństwo, że zostaną błędnie zinterpretowane jako faktyczne różnice międzykulturowe. Jarmakowski-Kostrzanowski i Jarmakowska-Kostrzanowska (2016) wymieniają 10 itemów ($\frac{1}{3}$ całego kwestionariusza), które zostały zmodyfikowane. Jednak z artykułu autorów nie wynika jasno, które konkretnie itemy uległy modyfikacji i z jakich powodów. Ponieważ brak ekwiwalencji pomiędzy anglojęzyczną i polskojęzyczną wersją kwestionariusza podaje w wątpliwość interpretacje międzykulturowych porównań uzyskanych dzięki niemu danych, postanowiliśmy ponownie przetłumaczyć te itemy.

W tym celu jeszcze raz porównaliśmy MFQ-PL z anglojęzycznym oryginałem, identyfikując w ten sposób 10 różniących się itemów oraz 2 brakujące itemy sprawdzające uwagę. Następnie dokładnie przeanalizowaliśmy i przeprowadziliśmy

tłumaczenie tych 10 itemów tak, aby oddawały one znaczenie, treść i językowy styl oryginału. Na przykład wspomniana powyżej modyfikacja „granie w zespole” na „solidarność” wydaje się zmieniać treść, język i potencjalnie nawet znaczenie itemu, podczas gdy zachowanie idiomu „granie zespołowo” nie powoduje tych trudności. Po przeprowadzeniu tego porównania psycholog akademicki biegły zarówno w języku polskim, jak i w angielskim, który jednocześnie nie brał udziału w tym porównaniu, przeprowadził tłumaczenie nowej wersji kwestionariusza metodą *back-translation*. Mimo że tylko 10 itemów zostało ponownie przetłumaczonych, proces tłumaczenia *back-translation* objął cały kwestionariusz, tj. tłumaczenie Jarmakowskiego-Kostrzanowskiego i Jarmakowskiej-Kostrzanowskiej (2016). Tłumaczenie powstałe w procesie *back-translation* niezależnie zrecenzowali: nauczyciel języka polskiego, psycholingwista i psycholog. Zostało ono uznane za ekwiwalentne do anglojęzycznego oryginału pod względem znaczenia, treści i stylistyki. Następnie zebraliśmy i przeanalizowaliśmy dane empiryczne w celu ustalenia, czy rzetelność i struktura czynnikowa fundamentów moralnych jest porównywalna pomiędzy MFQ-PL i naszą rewizją (MFQ-PL-R). Po zebraniu danych jeden item został dodatkowo nieznacznie zmodyfikowany w celu poprawy językowej trafności. Item #30 „Bycie graczem zespołowym jest ważniejsze od wyrażania siebie” został zmieniony na „Granie zespołowo jest ważniejsze od wyrażania siebie”.

Wyniki

Opracowanie danych i opis próby

Niniejsze badanie otrzymało akceptację komisji ds. etyki badań naukowych Uniwersytetu Gdańskiego oraz Angelo State University. MFQ-PL-R wypełniło 531 obywateli Polski. Przegląd danych wskazał, że wyniki 59 uczestników znajdowały się poniżej punktu odcięcia sugerowanego dla anglojęzycznego oryginału, z czego 54 uczestników wskazało odpowiedź 3 (*raczej ważne*) na pytanie „Czy ktoś był dobry z matematyki?”, a 5 uczestników wskazało odpowiedź 2 (*raczej się nie zgadzam*) na pytanie „Lepiej czynić dobro niż czynić zło”. Po usunięciu tych danych, zgodnie z zaleceniami, dane pochodzące od 472 uczestników zostały włączone do analizy. Próba badawcza składała się w 57,6% z kobiet, w 37,7% z mężczyzn, 2,3% uczestników zaznaczyło „inna” jako swoją płć, a 2,3% nie podało tej informacji. Dodatkowo średnia wieku uczestników ($n = 462$) wynosiła 22,45 ($SD = 5,31$), w przedziale od 18 do 54 lat. Powyższe dane zostaną udostępnione na uzasadnioną prośbę skierowaną do autora korespondencyjnego.

Wewnętrzna spójność

Przeprowadziliśmy serię analiz α Cronbacha, które wykazały, że zrewidowane polskie tłumaczenie zachowuje podobną wewnętrzną spójność, podobnie

jak tłumaczenie autorstwa Jarmakowskiego-Kostrzanowskiego i Jarmakowskiej-Kostrzanowskiej (2016). Nunnally (1978) sugeruje, że na potrzeby badań podstawowych współczynnik wielkości 0,70 wskazuje na niewielką rzetelność. DeVellis (2017) podpowiada, że rzetelność poniżej 0,60 jest nieakceptowalna (*unacceptable*), pomiędzy 0,60–0,65 – niewskazana (*undesirable*), pomiędzy 0,65–0,70 – minimalnie akceptowalna (*minimally acceptable*), pomiędzy 0,70–0,80 – dostateczna (*respectable*), a pomiędzy 0,80–0,90 – bardzo dobra (*very good*).

W analizie MFQ-PL-R współczynniki α Cronbacha dla fundamentów autorytetu/kwestionowania władzy oraz świętości/degradacji wyniosły kolejno 0,73 i 0,77, plasując się w dostatecznej randze. α Cronbacha dla fundamentu lojalności/zdrady wyniósł 0,69, będąc tym samym minimalnie akceptowalnym. Natomiast α Cronbacha dla fundamentów sprawiedliwości/oszustwa oraz troski/krzywdy wyniosły kolejno 0,62 i 0,57, co oznacza wynik niewskazany i nieakceptowalny. Tabela 1 przedstawia porównanie analiz rzetelności między MFQ-PL i MFQ-PL-R. Wyniki te dokładnie omówiono poniżej.

Tabela 1

Porównanie rzetelności i średnie wyniki dla fundamentów moralnych

Fundament moralny	MFQ-PL-R			MFQ-PL (Badanie 1 + 2)		
	α	<i>M</i>	<i>SD</i>	α	<i>M</i>	<i>SD</i>
Troska/krzywda	0,57	3,76	0,64	0,67	4,05	0,71
Lojalność/zdrada	0,69	2,77	0,78	0,71	2,85	0,81
Sprawiedliwość/oszustwo	0,62	3,58	0,60	0,62	3,88	0,66
Autorytet/ kwestionowanie władzy	0,73	2,39	0,85	0,70	2,57	0,91
Świętość/degradacja	0,77	2,35	0,99	0,83	2,95	1,20

Konfirmacyjna analiza czynnikowa

Struktura czynnikowa MFQ-PL-R została także zbadana za pomocą konfirmacyjnej analizy czynnikowej z wykorzystaniem metody największej wiarygodności (*maximum likelihood estimation*) w SPSS Amos 29. Sprawdzono dwa modele uwzględnione przez Jarmakowskiego-Kostrzanowskiego i Jarmakowską-Kostrzanowską (2016). Pierwszy miał strukturę niehierarchiczną i składał się z pięciu skorelowanych zmiennych latentnych reprezentujących skale MFQ-30. Ten model początkowo uzyskał niewystarczające dopasowanie do danych, w związku z czym uwzględniono indeksy modyfikacji w celu jego poprawy. Uwzględnienie siedmiu wewnątrzczynnika, spójnych teoretycznie korelacji między błędami wskazanych przez indeksy modyfikacji umożliwiło poprawę

dopasowania modelu do danych, lecz tylko do poziomu zbliżonego do akceptowalnego: $\chi^2(387) = 1353,145$, $\text{CMIN/DF} = 3,496$, $\text{RMSEA} = 0,073$ [90% CI: 0,069, 0,077], $\text{AGFI} = 0,794$, $\text{GFI} = 0,829$, $\text{CFI} = 0,766$.

Tabela 2

Współczynniki dopasowania do danych modelu MFQ-PL-R w confirmacyjnej analizie czynnikowej

Model	χ^2	df	RMSEA	χ/df	AGFI	GFI	CFI	RMSEA (90% CI)
Skorelowany	1353,145	387	0,073	3,496	0,79	0,83	0,77	0,069–0,077
Hierarchiczny	1366,229	391	0,073	3,494	0,80	0,83	0,76	0,069–0,077

Anotacja. RMSEA – root mean square error of approximation, AGFI – adjusted goodness of fit, GFI – goodness of fit, CI – przedział ufności.

Tabela 3

Współczynniki dopasowania do danych modelu MFQ-PL-R w confirmacyjnej analizie czynnikowej. Model Jarmakowskiego-Kostrzanowskiego i Jarmakowskiej-Kostrzanowskiej (2016)

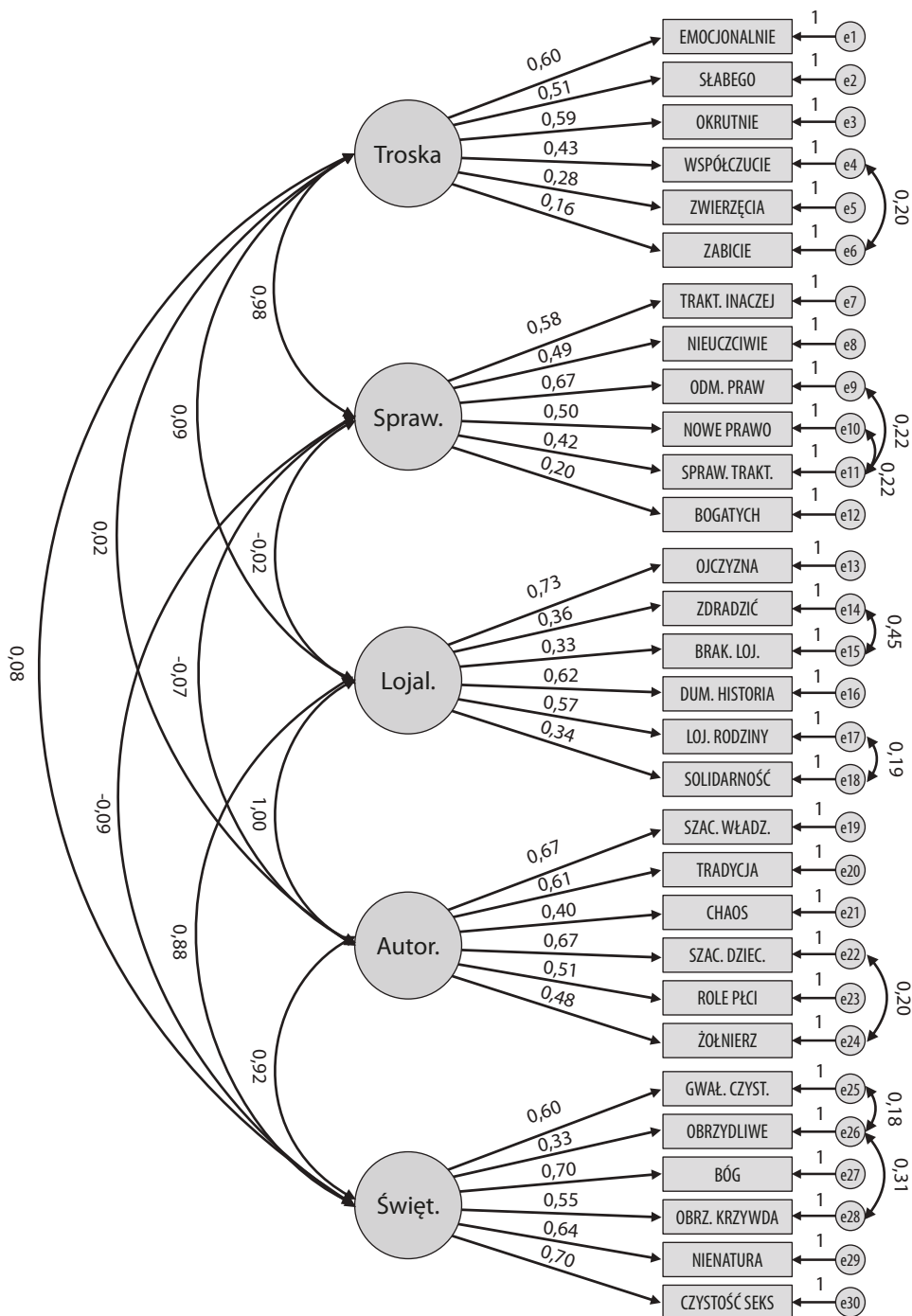
Model	χ^2	df	RMSEA	χ/df	AGFI	GFI	CFI	RMSEA (90% CI)
Skorelowany	1743,013	395	0,062	4,41	0,85	0,87	nie podano	0,059-0,065
Hierarchiczny	1775,764	399	0,062	4,45	0,87	0,85	nie podano	0,059-0,065

Anotacja. RMSEA – root mean square error of approximation, AGFI – adjusted goodness of fit, GFI – goodness of fit, CI – przedział ufności.

Drugi model był modelem hierarchicznym z dwoma latentnymi zmiennymi reprezentującymi progresywne i tradycyjne fundamenty moralne. Progresywne były mediowane przez zmienne reprezentujące skale troski/krzywdy i sprawiedliwości/oszustwa, podczas gdy tradycyjne fundamenty moralne przez zmienne reprezentujące skale lojalności/zdrady, autorytetu/kwestionowania władzy i świętości/degradacji. Ten model początkowo uzyskał nieakceptowalne dopasowanie do danych, w związku z czym sprawdzono indeksy modyfikacji, aby uwzględnić teoretycznie spójne, wewnątrzskalowe korelacje pomiędzy błędami. Te same siedem teoretycznie zasadnych, wewnątrzczynnиковych korelacji między błędami zostało wskazanych przez indeksy modyfikacji modelu hierarchicznego, dlatego ponownie je uwzględniono. Wskaźniki dopasowania do danych dla modelu hierarchicznego były podobne, tak jak w przypadku poprzedniego modelu: $\chi^2(391) = 1366,229$, $\text{CMIN/DF} = 3,494$, $\text{RMSEA} = 0,073$ [90% CI: 0,069, 0,077], $\text{AGFI} = 0,796$, $\text{GFI} = 0,828$, $\text{CFI} = 0,764$.

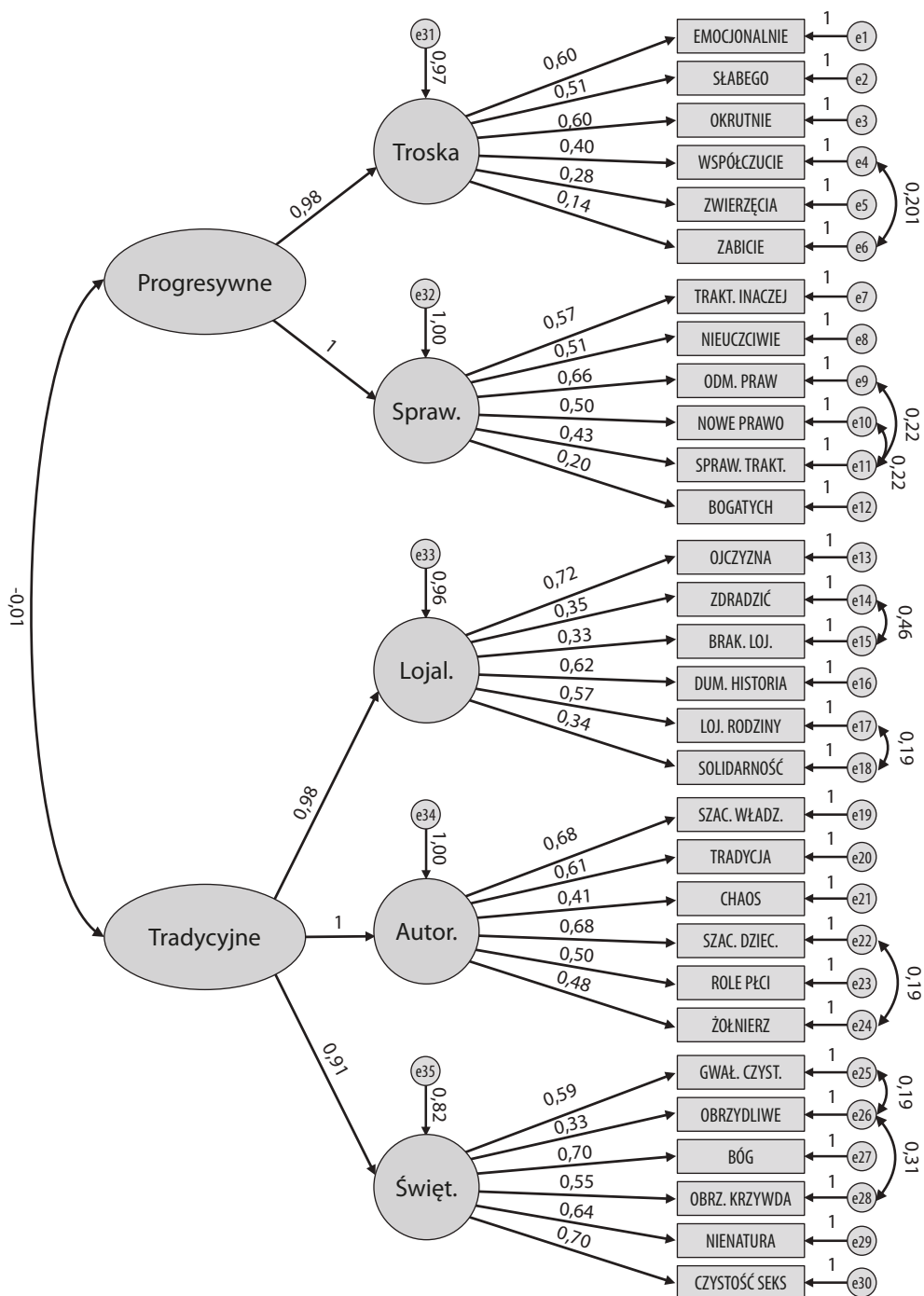
Rysunek 1

Model skorelowany MFQ-PL-R w confirmacyjnej analizie czynnikowej

Rysunek 2

Model hierarchiczny MFQ-PL-R w konfirmacyjnej analizie czynnikowej

Dyskusja

Niniejsze badanie wskazuje, że zmiany dokonane przez Jarmakowskiego-Kostrzanowskiego i Jarmakowską-Kostrzanowską (2016) w procesie adaptacji anglojęzycznego kwestionariusza MFQ-30 na język polski mogły przynieść niewielką poprawę rzetelności i trafności. Wewnętrzna spójność skal troski/krzywdy oraz świętości/degradacji była wyższa w MFQ-PL niż w naszej, bardziej trafnej językowo adaptacji, lecz pozostałe skale uzyskały równoważne wyniki. Dopasowanie do danych w konfirmacyjnej analizie czynnikowej okazało się także lepsze dla większości wskaźników w MFQ-PL niż w przypadku naszego tłumaczenia. Badanie, którego jesteśmy autorami, prowadzi jednak do pytania, czy istotne zmiany językowe dokonane w MFQ-30 przez Jarmakowskiego-Kostrzanowskiego i Jarmakowską-Kostrzanowską (2016) są uzasadnione? Według nas zmiany te nie wydają się konieczne, ponieważ nasze, bardziej trafne, tłumaczenie uzyskało podobne wyniki rzetelności i trafności. Jednocześnie usuwa ono istotne problemy, które potencjalnie mogą wynikać przy stosowaniu MFQ-PL do badań międzykulturowych. Należy zwrócić uwagę na istotne ograniczenie w niniejszym porównaniu tłumaczeń: chodzi o demograficzne różnice między próbami w badaniu Jarmakowskiego-Kostrzanowskiego i Jarmakowskiej-Kostrzanowskiej (2016) a naszym. Były one odmienne pod względem wieku (ok. 11 lat) oraz nieznacznie pod względem płci (ok. 10% mniej kobiet). Różnice w wartościach moralnych pomiędzy płciami i/lub grupami wiekowymi mogły wpłynąć na wyniki obu tych badań.

Stopień, w jakim wyniki uzyskane na MFQ-PL różnią się od tych uzyskanych z użyciem oryginalnej, anglojęzycznej wersji, nie jest jasny, jednak – jak próbowaliśmy wskazać w niniejszej pracy – nie jest również pewne, czy różnice uzyskane w badaniach międzykulturowych z wykorzystaniem MFQ-PL są rzeczywiste, czy są efektem owych różnic językowych. Jeżeli, jak zakłada teoria, fundamenty moralne mają ugruntowanie w ludzkiej naturze, skale pomiarowe powinny dążyć do pomiaru tej uniwersalności, zamiast być adaptowane do zróżnicowanych kulturowo wariantów tych fundamentów, szczególnie w przypadku badań międzykulturowych. Jeżeli różnice kulturowe w fundamentach moralnych uzasadniają modyfikację skal, jak sugerują Jarmakowski-Kostrzanowski i Jarmakowska-Kostrzanowska (2016), wtedy nie jest oczywiste, czy przedmiotem pomiaru są fundamenty moralne, czy kulturowe adaptacje. Sugerowane zmiany w tłumaczeniu oraz tłumaczenie kwestionariusza w wersji *back-translation* są dostępne w załącznikach poniżej.

Należy podkreślić, że problemy związane ze spójnością itemów wewnątrz skal anglojęzycznego MFQ-30, z powodu których Jarmakowski-Kostrzanowski i Jarmakowska-Kostrzanowska (2016) zdecydowali się zmodyfikować je w swoim tłumaczeniu, mogą wskazywać na problemy z oryginalnymi itemami. Trudności z dopasowaniem modelu do danych w przypadku anglojęzycznego MFQ były zgłaszane we wcześniejszych badaniach. Niektóre z nich sugerują rozwiązania oparte na więcej lub mniej niż pięciu czynnikach (Harper i Rhodes, 2021; Iurino i Saucier, 2020; Zakharin i Bates, 2021). Trwają obecnie próby rozwiązania tych problemów, w tym stworzenie nowej wersji kwestionariusza pt. MFQ-2 (Atari i in., 2023; Zakharin i Bates, 2023). Zmiany językowe wprowadzone przez Jarmakowskiego-Kostrzanowskiego i Jarmakowską-Kostrzanowską (2016) prawdopodobnie poprawiły

dopasowanie modelu MFQ-PL do danych, jednak nie wydają się one wystarczające. Według nas niezbędne będą dalsze zmiany, być może również na poziomie teoretycznym. W związku z tym do czasu aż te kwestie zostaną rozstrzygnięte, sugerujemy stosowanie językowo bardziej ekwiwalentnego MFQ-PL-R, szczególnie w badaniach międzykulturowych.

Bibliografia

- Atari, M., Haidt, J., Graham, J., Koleva, S., Stevens, S. T., Dehghani, M. (2023). Morality beyond the WEIRD: How the nomological network of morality varies across cultures. *Journal of Personality and Social Psychology*, *125*(5), 1157–1188. <https://doi.org/10.1037/pspp0000470>
- Cantarero, K., Szarota, P., Stankou, E., Navas, M., Domínguez Espinosa, A. D. (2021). The effects of culture and moral foundations on moral judgments: The ethics of authority mediates the relationship between power distance and attitude towards lying to one's supervisor. *Current Psychology*, *40*, 675–683. <https://doi.org/10.1007/s12144-018-9945-0>
- DeVellis, R. F. (2017). *Scale Development: Theory and Applications* (wyd. 4). Sage.
- Graham, J., Haidt, J., Nosek, B. A. (2009). Liberals and conservatives rely on different sets of moral foundations. *Journal of Personality and Social Psychology*, *96*(5), 1029–1046. <https://doi.org/10.1037/a0015141>
- Graham, J., Nosek, B. A., Haidt, J., Iyer, R., Koleva, S., Ditto, P. H. (2011). Mapping the moral domain. *Journal of Personality and Social Psychology*, *101*(2), 366–385. <https://doi.org/10.1037/a0021847>
- Haidt, J. (2012). *The righteous mind: Why good people are divided by politics and religion*. Vintage Books.
- Harper, C. A., Rhodes, D. (2021). Reanalysing the factor structure of the moral foundations questionnaire. *The British Journal of Social Psychology*, *60*(4), 1303–1329. <https://doi.org/10.1111/bjso.12452>
- International Test Commission. (2017). *ITC Guidelines for Translating and Adapting Tests* (wyd. 2). https://www.intestcom.org/files/guideline_test_adaptation_2ed.pdf
- Iurino, K., Saucier, G. (2020). Testing measurement invariance of the Moral Foundations Questionnaire across 27 countries. *Assessment*, *27*(2), 365–372. <https://doi.org/10.1177/1073191118817916>
- Jarmakowski-Kostrzanowski, T., Jarmakowska-Kostrzanowska, L. (2016). Polska adaptacja Kwestionariusza kodów moralnych (MFQ-PL). *Psychologia Społeczna*, *11*(4), 489–508. <https://doi.org/10.7366/1896180020163908>
- Klimczak, A. (2019). The dark triad and moral foundations: The mediating role of moral foundations in the relationship between gender and psychopathy. *Polskie Forum Psychologiczne*, *24*(1), 25–41. <https://doi.org/10.14656/PFP20190102>
- Koszalkowska, K., Wróbel, M. (2019). Moral judgment of disparagement humor. *Humor*, *32*(4), 619–641. <https://doi.org/10.1515/humor-2018-0023>
- Nunnally, J. C. (1978). *Psychometric theory* (wyd. 2). McGraw-Hill.

Zakharin, M., Bates, T. C. (2021). Remapping the foundations of morality: Well-fitting structural model of the Moral Foundations Questionnaire. *PLOS ONE*, 16(10), e0258910. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0258910>

Zakharin, M., Bates, T. C. (2023). Moral Foundations Theory: Validation and replication of the MFQ-2. *Personality and Individual Differences*, 214, artykuł 112339. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2023.112339>

Aneks

Załącznik A: Sugerowane zmiany w tłumaczeniu

Kwestionariusz kodów moralnych (MFQ-PL)

Tłumaczenie:

Jarmakowski-Kostrzanowski
i Jarmakowska-Kostrzanowska (2016)

Kwestionariusz fundamentów moralnych (MFQ-PL-R)

Rewizja tłumaczenia:

Agnieszka Fanslau i Leslie J. Kelley (2022)
Rewizje itemów MFQ-PL są wytłuszczone
(wersja przystosowana do badań online)

Część 1.

Ludzie, oceniając w życiu codziennym, czy dane zachowanie jest dobre, czy złe, biorą pod uwagę różne kryteria. W jakim stopniu poniższe kryteria są ważne dla Pani/Pana przy ocenie danego zachowania jako dobre lub złe? Prosimy odpowiedzieć zgodnie z poniższą skalą, zaznaczając krzyżyk przy odpowiedniej liczbie:

- 1 Zdecydowanie nieważne
- 2 Nieważne
- 3 Raczej nieważne
- 4 Raczej ważne
- 5 Ważne
- 6 Zdecydowanie ważne

Przykład:

Przy ocenie czyjegoś zachowania jako dobre lub złe jak ważny jest dla Pani/Pana:	1	2	3	4	5	6
fakt, czy ktoś postępował zgodnie z tradycją;						

Jeśli dla Pani/Pana postępowanie zgodnie z tradycją jest ważne, aby stwierdzić, że ktoś postąpił dobrze lub źle, należy postawić krzyżyk w kolumnie 4 (*raczej ważne*), 5 (*ważne*) lub 6 (*zdecydowanie ważne*) w zależności od tego, jak ważne dla Pani/Pana jest to kryterium.

Jeśli jednak to kryterium nie jest istotne dla Pani/Pana, przy ocenie danego zachowania należy postawić krzyżyk w kolumnie 1 (*zdecydowanie nieważne*), 2 (*nieważne*) lub 3 (*raczej nieważne*).

Część 1.

Ludzie, oceniając w życiu codziennym, czy dane zachowanie jest dobre, czy złe, biorą pod uwagę różne kryteria. W jakim stopniu poniższe kryteria są ważne dla Pani/Pana przy ocenie danego zachowania jako dobre lub złe? Proszę ocenić każde stwierdzenie przy użyciu tej skali:

- [0] = zdecydowanie nieważne (Ta refleksja nie ma nic wspólnego z moimi osądami dobra i zła)
- [1] = nieważne
- [2] = raczej nieważne
- [3] = raczej ważne
- [4] = ważne
- [5] = zdecydowanie ważne (To jeden z najważniejszych czynników, kiedy oceniam dobro i zło)

*Kwestionariusz kodów moralnych
(MFQ-PL)*

Tłumaczenie:

Jarmakowski-Kostrzanowski
i Jarmakowska-Kostrzanowska (2016)

1. czy ktoś ucierpiał emocjonalnie;
 2. czy ktoś był traktowany inaczej niż inni;
 3. czy czyjeś działania były przejawem miłości do ojczyzny;
 4. czy ktoś okazał brak szacunku dla władzy;
 5. czy ktoś pogwałcił zasady czystości i przyzwoitości;
- Item usunięty
6. czy ktoś troszczył się o kogoś słabego lub bezbronego;
 7. czy ktoś zachował się nieuczciwie;
 8. czy ktoś zrobił coś, aby zdradzić własną grupę;
 9. czy ktoś postępował zgodnie z tradycją;
 10. czy ktoś zrobił coś obrzydliwego;
 11. czy ktoś zachował się okrutnie;
 12. czy komuś odmówiono jego/jej praw;
 13. czy ktoś okazał brak lojalności wobec swojej grupy;
 14. czy czyjeś działania burzą ustalony porządek życia społecznego;
 15. czy ktoś postępował tak, aby nie obrazić Boga.

Część 2.

Prosimy o przeczytanie poniższych stwierdzeń i ustosunkowanie się do nich zgodnie z poniższą skalą, stawiając krzyżyk przy odpowiedniej liczbie.

- 1 Zdecydowanie się nie zgadzam.
 - 2 Nie zgadzam się.
 - 3 Raczej się nie zgadzam.
 - 4 Raczej się zgadzam.
 - 5 Zgadzam się.
 - 6 Zdecydowanie się zgadzam.
16. Współczucie dla cierpiących jest najważniejszą cnotą człowieka.
 17. Jeśli ustanawia się nowe prawo, to najważniejsze jest, aby wszyscy byli traktowani sprawiedliwie.
 18. Jestem dumny z historii mojego kraju.
 19. Szacunek dla władzy i autorytetów jest czymś, czego powinny nauczyć się wszystkie dzieci.

*Kwestionariusz fundamentów moralnych
(MFQ-PL-R)*

Rewizja tłumaczenia:

Agnieszka Fanslau i Leslie J. Kelley (2022)
Rewizje itemów MFQ-PL są wytłuszczone
(wersja przystosowana do badań online)

1. Czy ktoś ucierpiał emocjonalnie
- 2. Czy niektórzy ludzie byli traktowani inaczej niż inni**
3. Czy czyjeś działania były przejawem miłości do ojczyzny
4. Czy ktoś okazał brak szacunku dla władzy
5. Czy ktoś pogwałcił zasady czystości i przyzwoitości
- 6. Czy ktoś był dobry z matematyki**
7. Czy ktoś troszczył się o kogoś słabego lub bezbronego
8. Czy ktoś zachował się nieuczciwie
9. Czy ktoś zrobił coś, aby zdradzić własną grupę
- 10. Czy ktoś postępował zgodnie z tradycjami obowiązującymi w społeczeństwie**
11. Czy ktoś zrobił coś obrzydliwego
12. Czy ktoś zachował się okrutnie
13. Czy komuś odmówiono jego/jej praw
- 14. Czy ktoś wykazał się brakiem lojalności**
- 15. Czy działanie spowodowało chaos lub nieporządek**
16. Czy ktoś postępował tak, aby nie obrazić Boga

Część 2.

Prosimy o przeczytanie poniższych stwierdzeń i ustosunkowanie się do nich zgodnie z poniższą skalą:

- [0] Zdecydowanie się nie zgadzam
 - [1] Nie zgadzam się
 - [2] Raczej się nie zgadzam
 - [3] Raczej się zgadzam
 - [4] Zgadzam się
 - [5] Zdecydowanie się zgadzam
17. Współczucie dla cierpiących jest najważniejszą cnotą człowieka.
 18. Jeśli ustanawia się nowe prawo, to najważniejsze jest, aby wszyscy byli traktowani sprawiedliwie.
 19. Jestem dumny z historii mojego kraju.
 - 20. Szacunek dla autorytetów jest czymś, czego powinny nauczyć się wszystkie dzieci.**

**Kwestionariusz kodów moralnych
(MFQ-PL)**

Tłumaczenie:

Jarmakowski-Kostrzanowski
i Jarmakowska-Kostrzanowska (2016)

20. Nie należy robić rzeczy obrzydliwych, nawet jeśli nikomu nie dzieje się krzywda z tego powodu.
Item usunięty
21. Jedną z najgorszych rzeczy, jakie może zrobić człowiek, jest skrzywdzenie bezbronnego zwierzęcia.
22. Sprawiedliwe traktowanie obywateli jest podstawą dobrego społeczeństwa.
23. Należy być lojalnym w stosunku do członków rodziny, nawet gdy zrobili coś złego.
24. Role kobiet i mężczyzn w społeczeństwie są i powinny być różne.
25. Określiłbym/określiłabym pewne czyny jako złe ze względu na to, że są one niezgodne z naturą.
26. Zabicie drugiego człowieka jest – w zdecydowanej większości przypadków – czymś moralnie złym.
27. Uważam, że jest to moralnie złe, że dzieci bogatych ludzi mają znacząco lepszy start w życiu niż dzieci biednych ludzi.
28. Solidarność ze swoją grupą jest ważniejsza niż wierność własnym poglądom.
29. Gdybym był żołnierzem i nie zgadzałbym się z rozkazem przełożonego, to i tak bym go wykonał, ponieważ taki jest obowiązek żołnierza.
30. Czystość seksualna to ważna i cenna cnota człowieka.

**Kwestionariusz fundamentów moralnych
(MFQ-PL-R)**

Rewizja tłumaczenia:

Agnieszka Fanslau i Leslie J. Kelley (2022)
Rewizje itemów MFQ-PL są wytłuszczone
(wersja przystosowana do badań online)

21. Nie należy robić rzeczy obrzydliwych, nawet jeśli nikomu nie dzieje się krzywda z tego powodu.
- 22. Lepiej czynić dobro niż czynić zło.**
23. Jedną z najgorszych rzeczy, jakie może zrobić człowiek, jest skrzywdzenie bezbronnego zwierzęcia.
- 24. Najważniejszym warunkiem dla społeczeństwa jest sprawiedliwość.**
25. Należy być lojalnym w stosunku do członków rodziny, nawet gdy zrobili coś złego.
- 26. Mężczyźni i kobiety mają do odegrania różne role w społeczeństwie.**
27. Określiłbym/określiłabym pewne czyny jako złe ze względu na to, że są one niezgodne z naturą.
- 28. Zabicie drugiego człowieka nigdy nie jest czymś słusznym.**
- 29. Myślę, że to moralnie złe, że bogate dzieci dziedziczą dużo pieniędzy, podczas gdy biedne dzieci nie dziedziczą nic.**
- 30. Granie zespołowo jest ważniejsze od wyrażania siebie.**
31. Gdybym był żołnierzem i nie zgadzałbym się z rozkazem przełożonego, to i tak bym go wykonał, ponieważ taki jest obowiązek żołnierza.
32. Czystość seksualna to ważna i cenna cnota człowieka.

**Załącznik B: Oryginalny MFQ-30
i tłumaczenie MFQ-PL-R w wersji *back translation*****Moral Foundations Questionnaire
by Jesse Graham, Jonathan Haidt,
and Brian Nosek**

Part 1.

When you decide whether something is right or wrong, to what extent are the following considerations relevant to your thinking? Please rate each statement using this scale:

**Moral Fundamentals Questionnaire
back-translation from the MFQ-PL-R
by Piotr Kałowski**

Part 1.

In everyday life, when people judge whether a given behavior is right or wrong, they take various criteria into account. How important for you are the criteria below for judging behaviors as right or wrong? Please rate each statement using this scale:

Moral Foundations Questionnaire
by Jesse Graham, Jonathan Haidt,
and Brian Nosek

[0] = not at all relevant (This consideration has nothing to do with my judgments of right and wrong)

[1] = not very relevant

[2] = slightly relevant

[3] = somewhat relevant

[4] = very relevant

[5] = extremely relevant (This is one of the most important factors when I judge right and wrong)

1. Whether or not someone suffered emotionally
2. Whether or not some people were treated differently than others
3. Whether or not someone's action showed love for his or her country
4. Whether or not someone showed a lack of respect for authority
5. Whether or not someone violated standards of purity and decency
6. Whether or not someone was good at math
7. Whether or not someone cared for someone weak or vulnerable
8. Whether or not someone acted unfairly
9. Whether or not someone did something to betray his or her group
10. Whether or not someone conformed to the traditions of society
11. Whether or not someone did something disgusting
12. Whether or not someone was cruel
13. Whether or not someone was denied his or her rights
14. Whether or not someone showed a lack of loyalty
15. Whether or not an action caused chaos or disorder
16. Whether or not someone acted in a way that God would approve of

Part 2.

Please read the following sentences and indicate your agreement or disagreement:

[0] = Strongly disagree

[1] = Moderately disagree

[2] = Slightly disagree

[3] = Slightly agree

[4] = Moderately agree

[5] = Strongly agree

Moral Fundamentals Questionnaire
back-translation from the MFQ-PL-R
by Piotr Kałowski

[0] = definitely not important (This consideration has nothing to do with my judgments of right or wrong)

[1] = not important

[2] = rather not important

[3] = rather important

[4] = important

[5] = definitely important (This is one of the most significant things I consider when I make judgments of right or wrong)

1. Whether someone suffered emotionally
2. Whether some people were treated differently than others
3. Whether someone acted out of love for their country
4. Whether someone showed a lack of respect for authority
5. Whether someone has violated rules of purity and propriety
6. Whether someone was good at math
7. Whether someone cared for someone weaker or powerless
8. Whether someone acted unfairly
9. Whether someone did something to betray their own group
10. Whether someone acted in accordance with social traditions
11. Whether someone has done something repulsive
12. Whether someone has acted cruelly
13. Whether someone was denied their rights
14. Whether someone has shown a lack of loyalty
15. Whether someone's behavior has caused chaos or disorder
16. Whether someone acted in such a way as to not offend God

Part 2.

Please read the statements below and rate them using this scale

[0] = Definitely disagree

[1] = Disagree

[2] = Rather disagree

[3] = Rather agree

[4] = Agree

[5] = Definitely agree

Moral Foundations Questionnaire
by Jesse Graham, Jonathan Haidt,
and Brian Nosek

17. Compassion for those who are suffering is the most crucial virtue.
 18. When the government makes laws, the number one principle should be ensuring that everyone is treated fairly.
 19. I am proud of my country's history.
 20. Respect for authority is something all children need to learn.
 21. People should not do things that are disgusting, even if no one is harmed.
 22. It is better to do good than to do bad.
 23. One of the worst things a person could do is hurt a defenseless animal.
 24. Justice is the most important requirement for a society.
 25. People should be loyal to their family members, even when they have done something wrong.
 26. Men and women each have different roles to play in society.
 27. I would call some acts wrong on the grounds that they are unnatural.
 28. It can never be right to kill a human being.
 29. I think it's morally wrong that rich children inherit a lot of money while poor children inherit nothing.
 30. It is more important to be a team player than to express oneself.
 31. If I were a soldier and disagreed with my commanding officer's orders, I would obey anyway because that is my duty.
 32. Chastity is an important and valuable virtue.
-

Moral Fundamentals Questionnaire
back-translation from the MFQ-PL-R
by Piotr Kałowski

17. Compassion for those who are suffering is the most important human virtue.
 18. When making new laws, it is the most important for everyone to be treated equally.
 19. I am proud of my country's history.
 20. Respect for authority should be taught to all children.
 21. Repulsive things should not be done, even if nobody is harmed.
 22. It is better to do good than evil.
 23. One of the worst things that a human being can do is to hurt a helpless animal.
 24. The most significant condition for society is justice.
 25. You should be loyal to your family members, even if they have done something bad.
 26. Men and women have different roles to play in society.
 27. I would describe some behaviors as bad because they are not in accordance with nature.
 28. Killing another person is never justified.
 29. I think it is morally evil that wealthy children inherit a lot of money while poor children do not inherit anything.
 30. Being a team player is more important than expressing yourself.
 31. If I were a soldier and I would disagree with my superior's order, I would still carry it out, because that is a soldier's duty.
 32. Sexual purity is an important and valuable human virtue.
-